

BERİKAN ELEKTRONİK BASIM YAYIM
SANAYİ VE TİCARET LTD. ŞTİ.

Tel: 0 312 232 62 18 (Pbx) Fax: 0 312 232 14 99
Kültür Mah. Kızılırmak Cad. Gonca Apt. No: 61/6 Kızılay/ANKARA

İlgili Makama;

Berikan Elektronik Basım Yayım Sanayi ve Ticaret Ltd. Şti. 1998 yılında Ankara'da kurulmuş 22 yıldır Uluslararası düzeyde faaliyet yürütmektedir, Resmi Gazetede'de yayımlanan Akademik Teşvik Ödeneği Yönetmeliği kapsamında "**Tanınmış Ulusal Yayınevi**" niteliklerini taşımakta olup, aynı zamanda "**Tanınmış Uluslararası Yayınevi**" nitelikleri kategorisinde yer alan, özgün bilimsel kitaplar, çeviri kitaplar, süreli bilimsel yayınlar yayımlayan, akademik camiada etkinliği ve saygınlığı kabul edilen uluslararası akademik bir yayınevidir. Yayınevimiz, QS World University Rankings, Times Higher Education World University Rankings Sıralamasında ilk 500 içerisinde yer almaktadır. Yurt dışındaki birçok üniversitelerin kütüphane kataloglarında da kitaplarımız bulunmaktadır.

Ayrıca yayımladığımız kitaplar; Yükseköğretim Kurulunca tanınan yükseköğretim kurumlarının kataloglarında da yer almaktadır. Yine yayınlarımız dünyadaki en büyük çevrimiçi kamu erişim katalogu olan **Worldcat.Org** yer almaktadır.

. Aynı alanda farklı yazarlara ait 1800 ün' üzerinde yayınıımız bulunmaktadır. Bu yayınların içerisinde aynı alanda farklı yazarlara ait Türkçe dışındaki dillerde (*İngilizce, Almanca, Rusca, Arapca, Farsca*) **20'nin üzerinde** eser de yayımlanmıştır.

Yayınevimiz, branşında uzman eğitimci ve yazarlarla birlikte kuruluşundan bu yana yürüttüğü titiz ve disiplinli çalışmalarını 1800'den fazla yayınıyla akademisyenler ve öğrencilerin yararlandığı, beğendiği kitapların, aranan adreslerinden biridir.

Yayınevimizin çıkarmış olduğu yayınlar ile alanındaki ürünlerin, gelişmiş ülkelerdeki örnekleriyle haklı bir şekilde rekabet ederek, şekil ve içerik bakımından uygun, teknik ve estetik açıdan üstün bir seviyeye ulaşması için çaba sarfetmekte, ayrıca; yayınlarımızın üniversite eğitiminin genel amaçlarına ve temel prensiplerine uygun bir biçimde hazırlanmasına dikkat etmektedir.

Yayınevimiz, Ankara'da hizmet etmeye devam etmektedir.

BERİKAN ELEKTRONİK BASIM YAYIM
REKLAM, TURİZM SAN. VE TİC.LTD.ŞTİ
Cuma AĞCA

BERİKAN ELEKTRONİK BASIM YAYIM
REKLAM, TURİZM SAN. VE TİC. LTD. ŞTİ.
Kültür Mah. Kızılırmak Cd. No:61/6 Çankaya/ANKARA
Tel:0312 232 62 18 Fax:0312 232 14 99
Çankaya V.D. 165 006 2479 Tic.Sic.No:139655
Mersis No:0165 0062 4790 0011
E-mail:berikan@windowslive.com

Sosyal Bilimlerde Yeni Arařtırmalar-IV

Edit6rler

Doç. Dr. Emel İSLAMOĞLU
Dr. Elif ALP

Ankara 2020

Bu kitabın tüm hakları yazarına ve yayıncısına aittir.

**Sosyal Bilimlerde
Yeni Arařtırmalar-IV**

Editörler

Doç. Dr. Emel İSLAMOĞLU
Dr. Elif ALP

ISBN: 978-625-7254-04-5

Genel Yayın Yönetmeni

Cuma AĞCA

Sayfa Düzeni / Kapak

Nurhan YALICI

Baskı & Cilt

Berikan Matbaacılık / Gersan-ANKARA

Matbaa Sertifika No: 47109

YAYINEVİ

BERİKAN YAYINEVİ

Kültür Mah. Kızılırmak Cad. Gonca Apt. No: 61/6

Çankaya-Kızılay/ANKARA

Tel: (0312) 232 62 18 Fax: (0312) 232 14 99

ÇALIŞMA HAYATINDA “ESKİ HÜKÜMLÜ OLMAK”: SAKARYA İLİNDE BİR ARAŞTIRMA

Doç. Dr. Emel İSLAMOĞLU
Sakarya Üniversitesi

Doç. Dr. Sinem YILDIRIMALP
Sakarya Üniversitesi

ÖZET: İşsizlik ve istihdam, bütün dünyada olduğu gibi Türkiye’de de önemli sorunların başında yer almaktadır. Bu sorunu en çok yaşayanlar, dezavantajlı gruplar olarak ifade edilen ve iş bulma şansı diğerlerine göre daha zayıf olan gençler, kadınlar, engelliler, göçmenler ve eski hükümlülerdir. Özellikle eski hükümlüler, gerek çalışma hayatına girmekte gerekse çalışma hayatında kalmakta büyük zorluk yaşamaktadırlar. Bu çalışma, eski hükümlülerin çalışma hayatına girişte ve girdikten sonra yaşadıkları sorunları, Sakarya ili özelinde incelemeyi amaçlamıştır. Bu amaçla Sakarya İŞKUR’a kayıtlı 12 eski hükümlü ile derinlemesine bilgi edinmenin mümkün olduğu nitel araştırma yöntemi kullanılarak, mülakat gerçekleştirilmiş ve içerik analizi ile bulgular değerlendirilmiştir. Araştırmanın neticesinde; eski hükümlülerin iş başvurusu aşamasında, “hükümlü” damgasından dolayı birçok sorun yaşadıkları ve olumsuz sonuçlarla karşılaştıkları görülmüştür. Ayrıca eski hükümlülerden çalışma hayatına girenlerin de gerek iş arkadaşları gerekse işverenleri tarafından olumsuz davranışlara maruz kaldıkları, bu durumun psikolojilerini bozduğu ve hatta işlerini bırakmak zorunda kalmalarına sebep olduğu tespit edilmiştir.

Anahtar Kelimeler: Eski Hükümlü, Çalışma Hayatı, Sakarya.

“Being Ex-Convicts” in The Working Life: A Research in Sakarya

ABSTRACT: Unemployment and employment are among the most important problems in our country as well as all over the world. Young people, women, disabled people, immigrants and ex-convicts, who are most disadvantaged and have a lower chance of finding a job, are the ones who experience this problem the most. Especially ex-convicts have great difficulty both entering the working life and staying in working life. This study aimed to examine the problems experienced by ex-convicts in and after entering the working life in the province of Sakarya. For this purpose, interviews were

made with 12 ex-convicts registered in Sakarya İŞKUR. As a result of the research; In the job applications made by ex-convicts for employment, it was observed that they had many problems and encountered negative results due to the “convict” stamp. In addition, it was determined that those who entered the working life from ex-convicts were subjected to negative behaviors by both their colleagues and employers, this situation disrupted their psychology and even had to quit their jobs.

Key Words: Ex-Convicts, Working Life, Sakarya.

1. GİRİŞ

İşsizlik tüm dünyada ve Türkiye’de önemli sorunların başında gelmektedir.-İşsizlik sorununu en fazla işgücü piyasasındaki dezavantajlı gruplar yaşamaktadır.

Bu gruplar işgücü piyasasında iş bulma ihtimalleri diğerlerine göre daha zor olan gruplardır. Dezavantajlı gruplar arasında yer alan eski hükümlüler işgücü piyasasında en çok sorun yaşayan kesimi oluşturmaktadır. Eski hükümlüler hem çalışma hayatına girişte hem de çalışma hayatının içinde birçok sıkıntıyla baş etmek zorunda kalmaktadırlar.

Çeşitli sebeplerle cezaevine girip, cezasını tamamlayarak cezaevinden çıktıktan sonra yaşamlarını sürdürebilmek için çalışmak isteyen eski hükümlülerin işgücü piyasasına girememeleri ve ekonomik olarak dışlanmaları birey ve toplum açısından yeni sorunların doğmasına neden olmaktadır. Bu kişilerin ekonomik hayata entegre olmaları ve toplumla bütünleşmeleri büyük önem taşımaktadır. Ayrıca bu kişilerin tekrar suç işlememeleri açısından da işgücü piyasasına katılmaları elzemdir.

Türkiye’de eski hükümlülerin çalışma hayatına girişte ve girdikten sonra önemli sorunlar yaşadığı bilinmektedir. Kamu sektöründe eski hükümlü çalıştırma zorunluluğu ve İŞKUR tarafından bazı politikalar uygulansa da bu uygulamalar eski hükümlülerin istihdamı için yeterli görünmemektedir.

İşte bu anlatılanlardan hareketle çalışmanın amacı; eski hükümlülerin çalışma hayatına girişte ve girdikten sonra yaşadıkları sorunları Sakarya ili özelinde incelemektir. Bu amaçla Sakarya İŞKUR’a kayıtlı 12 eski hükümlü ile mülakat gerçekleştirilmiştir.

Çalışma, eski hükümlülerin istihdamına yönelik olarak İŞKUR tarafından alınacak önlemlere ve programlara yönelik öneriler sunmak açısından da önem taşımaktadır. Çalışmada öncelikle eski hükümlülerin istihdam durumu ve yaşadıkları sorunlar ele alınacak daha sonra mülakat bulguları analiz edilecektir.

2. ESKİ HÜKÜMLÜ İSTİHDAMI VE YAŞANAN SORUNLAR

Herhangi bir suç işlemesi sebebiyle, mahkumiyet kararı kesinleşmiş, hürriyeti bağlayıcı bir ceza verilerek tutuklanıp cezaevine konmuş kişi “hükümlü” olarak tanımlanırken, yargı kararıyla kesinleşmiş hürriyeti bağlayıcı cezasını tamamlayıp, cezaevinden çıkmış kişi “eski hükümlü” olarak ifade edilmektedir (Aytaç, 2014: 422). Yasal mevzuat incelendiğinde Kamu Kurum ve Kuruluşlarına Eski Hükümlü veya Terörle Mücadelede Malul Sayılmayacak Şekilde Yaralananların İşçi Olarak Alınmasında Uygulanacak Usul ve Esaslar Hakkında Yönetmelikte Değişiklik Yapılmasına Dair Yönetmeliğin 1. maddesinde eski hükümlü;

“Affa uğramış olsa bile Devletin güvenliğine karşı suçlar, anayasal düzene ve bu düzenin işleyişine karşı suçlar, millî savunmaya karşı suçlar, Devlet sırlarına karşı suçlar ve casusluk, cinsel saldırı veya çocuğun cinsel istismarı suçlarından mahkûm olmamak şartıyla; kasten işlenen bir suçtan dolayı bir yıl veya daha fazla süreyle hapis cezası alan ya da ceza süresine bakılmaksızın zimmet, irtikâp, rüşvet, hırsızlık, dolandırıcılık, sahtecilik, güveni kötüye kullanma, hileli iflas, ihaleye fesat karıştırma, edimin ifasına fesat karıştırma, suçtan kaynaklanan malvarlığı değerlerini aklama veya kaçakçılık suçlarından hüküm giyenlerden cezasını tamamlayanlar, cezası ertelenenler, koşullu salıverilenler, denetimli serbestlikten yararlananlardan eski hükümlü belgesi ile durumlarını belgelendirenleri” ifade etmektedir (Resmi Gazete, 2018).

Toplumsal yaşamın birçok alanında sosyal dışlanmaya maruz kalan eski hükümlülerin, toplumla bütünleşebilmesi, toplumsal hayata katılabilmesi açısından işgücü piyasasına girebilmeleri önem arz etmektedir. Eski hükümlünün bir iş sahibi olarak ekonomik dışlanmadan korunması bireyin toplumla uyum içinde yaşamını sürdürebilmesi ve tekrar suça yönelmesinin önlenmesi açısından ayrıca önem taşımaktadır. Bu önemden ve 1982 Anayasası’nın 49/1 maddesinde yer verilen çalışmanın herkesin hakkı olduğu gerçeğinden hareketle, devlet toplumun tüm kesimleri gibi eski hükümlülerin de istihdamını korumaya, işsizliğini önlemeye yönelik düzenlemeler gerçekleştirmektedir. Buna göre 4857 sayılı İş Kanunu’nun 30. Maddesi “engelli ve eski hükümlü çalıştırma zorunluluğunu” düzenlemektedir. İlgili maddeye göre;

“İşverenler, elli veya daha fazla işçi çalıştırdıkları özel sektör işyerlerinde yüzde üç engelli, kamu işyerlerinde ise yüzde dört engelli ve yüzde iki eski hükümlü işçiyi veya 21/6/1927 tarihli ve 1111 sayılı Askerlik Kanunu veya 16/6/1927 tarihli ve 1076 sayılı Yedek Subaylar ve Yedek Askeri Memurlar Kanunu kapsamına giren ve askerlik hizmetini yaparken 12/4/1991 tarihli ve 3713

sayılı Terörle Mücadele Kanununun 21 inci maddesinde sayılan terör olaylarının sebep ve tesiri sonucu malul sayılmayacak şekilde yaralananları meslek, beden ve ruhi durumlarına uygun işlerde çalıştırmakla yükümlüdürler. Aynı il sınırları içinde birden fazla işyeri bulunan işverenin bu kapsamda çalıştırmakla yükümlü olduğu işçi sayısı, toplam işçi sayısına göre hesaplanır.” (İş Kanunu,2003).

Türkiye’de 26.05.2008 tarih ve 26887 sayılı Resmi Gazete’de yayımlanan ve 5763 sayılı “İş Kanunu ve Bazı Kanunlarda Değişiklik Yapılması Hakkında Kanun” ile yapılan değişiklik sonucunda, 50 veya daha fazla işçi çalıştıran özel sektör işyerlerinin eski hükümlü işçi çalıştırma zorunluluğu kaldırılmıştır (Resmi Gazete,2008).

İşverenlerin çalıştırmakla yükümlü oldukları eski hükümlüler İŞKUR aracılığıyla sağlanmakta olup, İş Kanununda 2008 yılında yapılan değişiklikle özel sektörde eski hükümlü çalıştırma yükümlülüğünün kaldırılmasıyla birlikte İŞKUR’a yapılan eski hükümlü başvurusu yıllar itibarıyla azalmaya başlamıştır. 2019 Ağustos ayında İŞKUR’a kayıtlı eski hükümlü 15.102 işsiz 540’ı yerleştirilmiştir. İşgücü piyasasına dâhil olma sürecinde dezavantajlı konumda olan eski hükümlülerin İŞKUR bünyesindeki kontenjan durumları 2019 Ağustos ayı sonu itibarıyla ele alındığında, 1.319 kamu kurumu 9.724 eski hükümlü veya TMY çalıştırmakla yükümlü olup bu kurumlarda 5.453 kişi çalışmakta ve 6.686 kontenjan açığı bulunmaktadır (İŞKUR, 2019a: 37-38)

Eski hükümlülere yönelik düzenlemeler bulunmakla birlikte toplumun ve bazı işverenlerin olumsuz bakış açıları yüzünden eski hükümlüler işgücü piyasasına girme aşamasında ve girdikten sonra sorunlar yaşamaktadırlar. Eski hükümlülerin işe girmeleri kadar girdikleri işte kalmaları da önemli bir sorun teşkil etmektedir. İşverenler ve işyeri çalışanları çoğunlukla eski hükümlü çalışanlar hakkında yanlış ve kuşkulu bazı kanaatlere sahip olabilmekte ve eski hükümlüleri kabullenememektedirler (Kara, 2014: 18-20). Eski hükümlü kişi, işlediği suç sebebiyle etiketlenmeye ve ayrımcılığa maruz kalabilmektedir. Bu etiketlenme ve ayrımcılık, olumsuz birçok özelliğin eski hükümlü kişiye yüklenmesine, ona karşı önyargılarla hareket edilmesine sebep olabilmekte ve bireyin olumlu birçok özelliğinin göz ardı edilerek, dışlanması, birçok mağduriyet yaşaması sonucunu doğurabilmektedir (Zencirkıran, 2015:241).

Türkiye’de eski hükümlü ve denetimli serbestlik yükümlüsü olan kişilerin istihdam edilmelerinin önündeki sorunların tespiti amacıyla yapılan, Millî Eğitim Bakanlığı (MEB) Hayat Boyu Öğrenme Genel Müdürlüğü bünyesinde yürütülen, Avrupa Birliği (AB) destekli “Avrupa Yetişkin Öğrenimi Gündemi 4” projesi için gerçekleştirilen bir çalışmanın neticesinde; Türkiye’de eski hüküm-

lü veya denetimli serbestlik yükümlüsü kişilerin çok büyük oranda erkek (toplumsal rol ve sorumluluklar açısından üzerlerinde ciddi toplumsal bir baskı ve çalışmak zorunda olma durumları söz konusu olan) olduğu, bir kısmının bir meslek sahibi olduğu, bu kişilerin çok büyük çoğunluğunun yoksulluk sınırı ve hatta açlık sınırında yaşadıkları ve yine ciddi oranda bir kısmının hiçbir sosyal güvencesi olmadığı tespit edilmiştir (Savaş vd., 2018: 24-25). Bu çalışmanın sonuçlarına göre, eski hükümlü ve denetimli serbestlik yükümlülerinin çalışma hayatına katılamamalarının en önemli nedeninin, yaşanılan yerdeki işsizlik oranlarının yüksek olmasından dolayı iş bulamamaları olduğu ortaya çıkmıştır. İşverenlerin Türkiye’de eski hükümlülerin ve denetimli serbestlik yükümlülerinin düşük düzeyde istihdam etmelerinin en önemli nedeninin ise bu kişilere karşı olan önyargı ve olumsuz tutumlar olduğu tespit edilmiştir (Savaş ve Eryalçın, 2020).

Eski hükümlü bireylerin işgücü piyasasına ilişkin görüşlerini ortaya koymak amacıyla Isparta ilinde yapılan bir çalışmada; eski hükümlülerin çalışma hayatına entegrasyon sürecinde, kendi işlerini kurmak isteyenlerin sermaye temini konusunda, cezaevinde geçen zaman sebebi ile becerilerinin kaybedilmesi ve işe uyum noktasında ve en önemli olarak da eski hükümlü olmanın getirmiş olduğu olumsuz tutumlar konusunda sıkıntılar çektikleri ortaya çıkmıştır.

İşverenlerin eski hükümlüleri işe alırken dikkat ettikleri hususların başında suç türünün olduğu ve özellikle ağır suçları işlemiş olanları işe almak istemedikleri görülmüştür (Gençtürk ve Korkmaz, 2019).

Görüldüğü üzere işgücü piyasasının dezavantajlı gruplarından biri olan eski hükümlüler çalışma hayatına girişte ve girdikten sonra işlerini ellerinde tutma konusunda önemli sorunlar yaşamaktadırlar.

Eski hükümlülerin istihdamını kolaylaştırmak üzere İŞKUR tarafından Adalet Bakanlığı ve sivil toplum kuruluşlarıyla işbirliği yapılarak, tahliyelerine belli bir süre kalan hükümlülere, ayrıca tahliye olduğu halde işgücü piyasasına girmekte zorlanan eski hükümlülere yönelik olarak işgücü piyasasının ihtiyaç duyduğu mesleklerde çalışabilmelerini sağlamak amacıyla mesleki eğitim kursları düzenlenmektedir.

2019 yılında hükümlü /eski hükümlülere yönelik 66 kurs açılmış olup, bu kurslara 1.089’u erkek, 119’u kadın olmak üzere toplam 1.208 kişi katılmıştır. Ayrıca kendi işini kurmak isteyen eski hükümlülere yönelik projelere hibe desteği sağlanmaktadır. Yine eski hükümlüler diğer aktif işgücü piyasası programlarından da faydalandırılmaktadır (İŞKUR, 2019b: 52-56).

3. ALAN ARAŞTIRMASI

3.1. Araştırmanın Amacı, Kapsamı ve Yöntemi

Eski hükümlüler gerek çalışma hayatına girişte gerekse çalışma hayatının içinde pek çok sorun yaşayan dezavantajlı grupların başında yer almaktadır. İşlediği suçtan dolayı cezaevine giren ve daha sonra tahliye olan eski hükümlüler, bu durumlarından dolayı iş bulmakta ve iş bulanlarda çalışma hayatına tutunmakta zorluk çekmektedirler. Eski hükümlülerin çalışma hayatına girmeleri ve girdikten sonra da istihdamda kalmaları ekonomik, sosyal ve psikolojik boyutlarıyla ele alındığında büyük önem taşımaktadır. Bu kişilerin topluma entegre edilmeleri, dışlanmışlık hissi yaşamamaları ve tekrar suç işlemeye yönelmemeleri açısından önemlidir.

Bu çalışma, eski hükümlülerin çalışma hayatına girişte ve girdikten sonra karşılaştıkları sorunları ele alarak, politika yapıcıların politika oluşturma ve uygulama aşamalarına katkı sağlamak için kaleme alınmıştır.

Bu amaçla çalışmada Sakarya ili özelinde İŞKUR'a kayıtlı 12 eski hükümlüyle nitel araştırma yöntemi ve olgubilim deseni kullanılarak, mülakatlar gerçekleştirilmiştir. Katılımcıların deneyimleri, duygu ve düşüncelerine ilişkin derinlemesine bilgi edinmeyi sağlayan yüz yüze görüşmelerde alınan cevaplar içerik analizi ile değerlendirilerek, veriler elde edilmiştir. Eski hükümlü bulma konusunda zorluklar yaşandığı için mülakat sadece 12 kişi ile sınırlı tutulmuştur. Eski hükümlülere, öncelikli olarak katılımcıların yaş, cinsiyet, eğitim, medeni durum, meslek gibi demografik özellikleri sorulmuştur. Daha sonra katılımcıların gerek iş ararken gerekse iş bulduktan sonra karşılaştıkları sorunlar sorulmuştur. Son olarak da mevcut politika ve yasalarla ilgili düşünceleri ile devletten beklentileri konularına cevap aranmıştır.

3.2. Araştırmanın Bulguları

3.2.1. Katılımcıların Genel Özellikleri

Bu bölümde; katılımcıların yaş, cinsiyet, eğitim durumu, medeni durum ve meslek gibi demografik özellikleri incelenmektedir.

TABLO 1: Katılımcıların Genel Özellikleri

Rumuz	Cinsiyet	Yaş	Eğitim Durumu	Medeni Durum	Çocuk Sayısı	Mesleği
G1	Erkek	65	İlkokul	Evli	3	Hayvan yetiştiricisi
G2	Erkek	33	Lise	Bekâr	-	Şoför
G3	Erkek	35	Lise	Bekâr	-	Elektrikçi

G4	Kadın	34	Lisans	Evli	-	Bankacı
G5	Erkek	32	Lise	Evli	2	Serbest meslek
G6	Erkek	42	Lise	Dul	2	Serbest meslek
G7	Kadın	32	İlkokul	Bekâr	-	Temizlikçi
G8	Kadın	32	İlkokul	Bekâr	-	Tarım işçisi
G9	Erkek	53	Lise	Dul	1	Boyacı
G10	Erkek	36	Ortaokul	Bekâr	-	Serbest meslek
G11	Erkek	28	Ön lisans	Dul	-	Yönetici asistanı
G12	Erkek	34	Ortaokul	Dul	-	Fabrika işçisi

Mülakata katılan eski hükümlülerin büyük çoğunluğu erkek olup, 32-45 yaş aralığındadır. Araştırmaya katılanların medeni durumu incelendiğinde; bekarların ve dulların oranının yüksek olduğu görülmektedir. Katılımcıların çocuk sahibi olma dağılımına bakıldığında; katılımcıların büyük çoğunluğu çocuk sahibi değildir. Araştırmaya katılanların eğitim durumlarına bakıldığında ise; araştırmaya katılan eski hükümlülerin çoğunluğunun ilkökul ve lise mezunu olduğu görülmektedir. Ayrıca katılımcıların büyük bir çoğunluğu nitelik gerektirmeyen mesleklere sahiptirler.

Aytaç ve arkadaşları tarafından 2005 yılında gerçekleştirilen bir çalışmada da eski hükümlülerin sosyal konumlarına ilişkin, genel olarak eğitim düzeylerinin düşük, aile yapıları ve sosyal ilişkilerinin düzensiz olduğu, sosyo-ekonomik düzeyleri açısından da yetersiz kişiler olduğu ifade edilmektedir. Koçak ve Altun (2010) tarafından Bursa'da 230 hükümlü üzerinde yapılmış bir çalışmada ise hükümlülerin çoğunluğunun (%74.3) ilkökul mezunu olduğu sonucuna ulaşılarak, eğitim seviyesi düştükçe suç işleme oranının arttığına vurgu yapılmaktadır.

Kara (2014) ve Kaşıkçı (2007) tarafından gerçekleştirilen çalışmalarda da Türkiye'de hükümlülerin sosyo-ekonomik ve bilgi-beceri düzeylerinin düşük, suç işlemeyen önce iş deneyimlerinin sınırlı veya hiç olmadığı tespitinde bulunmaktadır.

Türkiye'nin 81 ilinde kapsayan bir çalışmada da Türkiye'de eski hükümlü veya denetimli serbestlik yükümlüsü kişilerin çok büyük oranda erkek olduğu, yaş ortalamalarının 36 olduğu ve düşük eğitim seviyesine sahip oldukları sonucuna ulaşılmaktadır (Savaş ve Eryalçın, 2020).

Bu özellikler göz önüne alındığında eski hükümlülerin, sahip oldukları hükümlü damgasının yanısıra istihdamları önünde engel oluşturacak farklı unsurların varlığı da dikkat çekmektedir.

3.2.2. Eski Hükümlülerin Çalışma Hayatında Karşılaştıkları Sorunlara İlişkin Görüşleri

3.2.2.1. Eski Hükümlülerin Çalışma Hayatına Girişte Yaşadıkları Sorunlara İlişkin Bulgular

Cezalarını tamamlayıp cezaevinden çıkan eski hükümlüleri bekleyen önemli sorunların başında “iş bulmak” gelmektedir. Başta yaşamlarını idame ettirebilmek olmak üzere yeniden suça yönelme riskinden korunabilmek, sosyalleşebilmek gibi sebeplerle bir işte çalışmayı isteyen bu kişiler için “eski hükümlü” olmak iş başvurusu aşamasında önemli bir engel oluşturmaktadır. “Hükümlü” damgasından dolayı yeniden suç işlemeye eğilimli, potansiyel suçlu, güven duyulmayacak, tekinsiz kişi olma gibi önyargılarla dışlanan eski hükümlüler birçok sorun yaşamaktadırlar. Yapılan mülakatlarda kadın veya erkek, genç veya yaşlı fark etmeden iş başvurusu bulunan eski hükümlülerin olumsuz sonuçlarla karşılaştıkları görülmüştür. Bu durumun eski hükümlülerin moral ve motivasyonunu bozarak, topluma yeniden kazandırılma sürecine zarar verdiği ortaya çıkmıştır.

Konu ile ilgili seçilmiş bazı mülakatlar aşağıdaki gibidir;

- “ İş başvurusunda bulundum ama olumsuz sonuçlandı. Ayrıca iş bulamadığım için deneyimsiz de kaldım ve bu yüzden de işe almayan oldu”.
- “ Birçok yere başvurduğum ama hepsi olumsuz sonuçlandı. Biz mahkumları ya bizim yaşadığımızı yaşayan ya da ailesinin başına gelen anlıyor ve iş veriyor”.
- “İş başvurusunda bulundum ancak bazı başvurularım da hükmümden dolayı olumsuz sonuçlandı. Olumlu sonuçlanan bazı başvurularım da oldu ancak işe başladığım yerdeki çalışanlar tarafından hakarete maruz kaldım”.
- “ İş başvurusunda bulundum 1 sene çalıştım sonra eski hükümlü çalıştırmayı kaldırdılar”.
- “ İş başvurusunda bulundum ama iş yok, hükümlü kadrom yok şeklinde konuştular. Ancak biliyorum ki sorun hükümlü olmam”.
- “İş başvurusunda bulundum ama adli sicil kaydı istediklerinde hükümlü olduğum için görüp çalıştırmaktan vazgeçtiler”.

Mülakata katılanların ifadelerinden de görüldüğü üzere eski hükümlüler, işe başvuru sürecinde etiketlenmeye ve ayrımcılığa maruz kalmakta ve bu durum onların başta ekonomik olmak üzere özgüven kaybı, moral bozukluğu gibi psikolojik mağduriyet de yaşamalarına sebep olmaktadır. Etiketlenme, ayrımcılık şeklindeki tutum ve davranışlar eski hükümlülerin ekonomik dışlanma yaşamalarını doğurmaktadır. Yaşamı idame ettirebilecek bir gelirden mahrum

kalma durumu ise eski hükümlülerin tekrar suça yönelmesine neden olabilmektedir. Nitekim Bursa’da gerçekleştirilen bir araştırmada erken yaşlarına rağmen çok sayıda suç işleyerek cezaevine çok kere girip çıkan, suç işlemeyi meslek haline getiren, suç kariyerini geliştirmiş kişilere dikkat çekilmektedir (Aytaç vd.,2005). Benzer sonuçlara yer verilen bir başka araştırmada da Kanada’da 3342 hükümlüden, erkeklerin yarısının kadınlarınsa üçte birinin tahliye edildikten sonra yeniden suç işleyip cezaevine girdikleri ifade edilmektedir (Chavez, 2007’den akt. Koçak ve Altun, 2010:103). Topluma yeniden kazandırılma sürecinde en önemli basamağı oluşturan istihdama katılımında yaşanan bu sorunlar, eski hükümlülerin toplumla uyum ve barış içinde yaşaması için engel oluşturmaktadır.

3.2.2.2. Eski Hükümlülerden Çalışma Hayatına Girenlerin Yaşadıkları Sorunlar İle İlgili Bulgular

Mülakata katılan eski hükümlülerden cezaevinden çıktıktan sonra çalışma hayatına girenlerin de birçok sorun yaşadıkları görülmektedir. Mülakata katılan eski hükümlüler, çalışma hayatında işverenlerinin, amirlerinin yanısıra iş arkadaşlarının olumsuz tutum, davranışlarından kaynaklanan sorunlar yaşadıklarını ve tüm bu sorunların psikolojilerini bozduğunu ve hatta işlerini bırakmak zorunda kaldıklarını belirtmişlerdir. Bulgular, alandaki diğer çalışmaların sonuçlarıyla benzerlik taşımaktadır. Nitekim eski hükümlülerin çalışmaya başladıklarında karşılaştıkları sorunlar incelendiğinde işveren açısından farklı gözle bakılması, suç türünün işveren üzerindeki olumsuz etkisi, işverenin güven sorunu ve tedirgin olması ve etraftan çekinme karşılaşılan sorunların başında gelmektedir (Gençtürk ve Korkmaz,2019). Savaş ve Eryalçın (2020) tarafından Türkiye genelinde hem işverenlerle hem de eski hükümlü ve denetimli serbestlik yükümlüleri ile gerçekleştirilen araştırma sonuçlarında da işverenler, eski hükümlülerin düşük istihdam düzeyinin öncelikli nedeni olarak işverenlerin sahip oldukları önyargı ve olumsuz tutumları belirtmişlerdir. Yine işverenlere göre düşük istihdamın önemli nedenlerinden biri de diğer çalışanların eski hükümlülerden rahatsızlık, huzursuzluk duymaları gösterilmektedir.

Konu ile ilgili seçilmiş bazı mülakatlar aşağıdaki gibidir;

- “ İçeriden çıktından sonra bir işte çalıştım fakat iş arkadaşlarım tarafından kötü muameleler gördüm.”
- “ Hakaretler yedim, sen belasın diye laflar duydum ve dışlandım. Benden korkuyorlardı. Onlara zarar veririm diye düşünüyorlardı.”

• “hükümlü olmak her yerde bir eksi. Bunu hissediyorsunuz. İş arkadaşlarımla bakışları, konuşma tarzları farklı. Hep şunu söylerim “her özgür insan bir mahkum adaydır.”

• “ Bir yerde çalıştım ve hüküm giymeden önce tanıdığım insanlar olduğu için herhangi bir sıkıntı yaşamadım.”

• “ İşe başladım ama çalıştığım yerde çok yargılandım bu yüzden ben kendim işi bıraktım”.

• “ Her hükümlünün yüz kızartıcı suçtan hüküm giydiği algısıyla yaklaşıyorlar bu da beni etkiledi.”

• “ Sosyal hayatta ve iş hayatında her zaman ikinci plandayız ve her an bizden kötülük beklermiş gibi bir yapıdalar. Güvensizlik ve tedirginlik yaşıyorlar.”

• “ Çalışırken önyargı, hakaret, ezilme ve dışlanmaya maruz kalıyoruz. Suçlu özüyle bakıyorlar hep.”

• “ Hakaretlere maruz kalıyorum. Çünkü kadın olduğum için erkek eski hükümlüye göre daha fazla yaşadığımı düşünüyorum.”

Mülakatlar incelendiğinde istihdama katılan eski hükümlüler için önyargıların, potansiyel suçlu olarak görülmenin başlıca sorun olduğu dikkat çekmektedir. İşledikleri suçun cezasını çekmiş olsalar da toplum gözünde aklanmamış olmak, çalışma arkadaşları ve yöneticileri tarafından yargılanmak, güven uyandıramamak çalışma yaşamında huzurlu, mutlu ve verimli olamamalarına sebep olmaktadır. Çalışma yaşamında karşılaştıkları bu etiketleyici, ayrımcı tutumlar, davranışlar eski hükümlünün işe devamı açısından da önem arz etmekte ve kimi zaman eski hükümlülerin zorluklarla buldukları işlerinden dahi ayrılmalarına neden olmaktadır.

3.2.2.3. Eski Hükümlülerin Çalışmak İstedikleri Meslek/İşlerle İlgili Bulgular

Eski hükümlülerin çoğunluğunun çalışmak istedikleri işlerde/mesleklerde bir ayırım yapmadıkları ve “ne iş olsa yaparım” dedikleri görülmüştür. Bu kişiler eski hükümlülükten dolayı yargılanmayacakları bir işe sahip olmanın yeterli olduğunu ifade etmişlerdir.

Konu ile ilgili seçilmiş bazı mülakatlar aşağıdaki gibidir;

• “ Eski hükümlü olduğum için yargılanmadığım her işte çalışırım. Düzenli işim olsun yeter.”

• “ Fabrika işçisi olarak çalışsam bile yeter. Başka bir şey istemiyorum”

• “ Ne iş olursa olsun yaparım. Yeter ki eski hükümlü olduğum için yargılamasınlar ve işe alsınlar”

- “ Hayvancılık üzerine çalışmak istiyorum. Başka bir işte çalışmam da zor görünüyor zaten.”
- “ Kendi işimi kurup başkalarına da ekmek parası kazandırmak istiyorum.”
- “ Sigortalı bir işte çalışmak istiyorum. İşin ne olduğu önemli değil.”
- “ Maaş ve şartlar olarak diğer vatandaşlardan ayrılmadığımız bir çalışma ortamı yeterli.”
- “ İş ayırmıyorum. Sadece insan muamelesi görmeyi bekliyorum.”

Yaşamın devamlılığı için gelir sağlayıcı bir faaliyet olduğu kadar, bireyin mutluluk, özgüven, psikolojik doyum ve statü gibi ihtiyaçlarının karşılanmasında da önemli rol oynayan çalışma, eski hükümlüler gibi dezavantajlı gruplar için topluma kazandırılma, entegre olabilme, sosyalleşebilme için ayrıcalıklı bir öneme sahiptir. Bu noktada mülakatlar incelendiğinde sahip oldukları etiket sebebiyle iş bulmakta zorluklarla, sorunlarla mücadele eden eski hükümlüler için gelir elde edebilecekleri, insan onuruna yaraşır muamele görebilecekleri her işin kabul edilebilir olduğu dikkat çekmektedir. Öte yandan maruz kaldıkları olumsuz tutum ve davranışlar sebebiyle eski hükümlüler içinde kendi işini kurmak isteyenlerin olduğu da görülmektedir.

3.2.2.4. Eski Hükümlülerin Kendilerine Yönelik Uygulanan Programlar ve Yasalar İle İlgili Görüşlerine Yönelik Bulgular

Eski hükümlülere yönelik cezaevlerinde İŞKUR tarafından becerilerini ve dolayısıyla istihdam edilebilirliklerini arttırmak için çeşitli meslek kursları açılmaktadır. Ayrıca bazı yasalarla da eski hükümlüleri korumak ve istihdamı kolaylaştırmak istenmektedir. Ancak yapılan mülakatlarda katılımcıların bu kursları veya uygulanan yasaları yetersiz gördükleri ortaya çıkmıştır. Özellikle özel sektörde eski hükümlü çalışma zorunluluğunun kaldırılmasından eski hükümlüler oldukça şikayet etmektedir. Olumsuz görüşlerin yanında cezaevinde iken İŞKUR tarafından düzenlenen kurslara katılıp memnun kaldıklarını ifade edenler de bulunmaktadır.

Konu ile ilgili seçilmiş bazı mülakatlar aşağıdaki gibidir;

- “Cezaevindeyken programlar düzenlendi ve dikiş kursuna katıldım. Kurs verimliydi. Ancak önemli olan bir iş bulabilmek ”
- “ Kitap ciltleme, kütüphanecilik programları düzenlendi. Verilen kurslar güzel ama yeterli değil bence”
- “Konferanslar düzenlendi, el becerisine yönelik kurslar kısıtlıydı. Bu tarz kursların artırılması faydalı olurdu.”

- “ Kurs ve programların daha çok yapılması iyi olur. Kurslar var ama yetersiz maalesef”
- “ Bizim için uygulanan yasalar yetersiz. Ayrıca ilgili tarafların biraz daha esnek olması hoş olur.”
- “ Çok yetersiz buluyorum yasa ve uygulamaları maalesef. Bizi koruyucu ve istihdam edici değil.”
- “Yasa ve programların olumlu bizi topluma kazandırması iyi oluyor. Ancak özel sektörde de zorunluluk getirilmeli”
- “ Engelliler gibi özel sektörde de eski hükümlü çalıştırma zorunluluğu olsun istiyorum. Yasa ve programları yeterli bulmuyorum.”
- “ Eski ve yeni olmamalı hepsi aynı. Şuan yasalarda adaletsizlik olduğunu düşünüyorum.”

Eski hükümlülerin eğitim düzeyleri ve “hükümlü” belgesine sahip olmaları istihdam edilmeleri önünde engel oluştururken, sosyal ve mesleki yönden yeterli bir rehabilitasyon sürecinden geçmemiş, eğitim hizmetlerinden yeterli düzeyde faydalanmamış olmaları bir iş bulmada ve/veya bulunan işte devamlı çalışmada daha büyük engeller oluşturmaktadır (Aytaç, 2014:425). Eski hükümlülerin genel eğitim seviyelerinin düşük olması, toplum tarafından etiketlenmiş olmaları gibi sebepler istihdam önünde halihazırda engeller oluştururken bu kişilerin sosyal ve mesleki rehabilitasyon almaları daha da önem kazanmaktadır. İstihdam öncesi koruma kapsamında değerlendirilen hükümlülük sürecindeki mesleki eğitim, rehabilitasyon faaliyetlerinin etkinliği, kişinin cezaevinden çıktıktan sonra iş bulabilmesine, işsizlik riskinden korunabilmesine, tekrar suçla sürüklenmesinin önlenmesine önemli bir katkı sunacaktır.

3.2.2.5. Eski Hükümlülerin Devletten Beklentileri İle İlgili Bulgular

Eski hükümlüler kendilerine yönelik yapılan program ve yasaların yetersiz olduğunu vurgulayarak, insana yakışır işlerde çalışmak ve topluma entegre olmak için devletten bazı beklentileri olduğunu belirtmişlerdir. Bu beklentiler arasında; zorunlu eski hükümlü çalışma alanlarının ve sayısının artırılması, özel sektöre eski hükümlü çalıştırma zorunluluğunun tekrar getirilmesi, eski hükümlülere yönelik destek, işe yönlendirme ve eğitimlerin artırılması yer almaktadır.

Konu ile ilgili seçilmiş bazı mülakatlar aşağıdaki gibidir;

- “ Zorunlu eski hükümlü çalışma alanlarını ve sayısını artırabilirler.”
- “ Daha çok iş olanağı istiyorum. Devletin bize hak tanmasını ve destek vermesini bekliyorum.”

• “Eski hükümlülere yönelik meslek edindirme kurslarını başarılı bir şekilde tamamlamalıdır. Devlet, bünyesinde veya kamuya bağlı işyerlerinde istihdam sağlaması çok iyi olur.”

• “Devlet bizi korusun, işe yerleştiresin ya da eğitsin. Hiç kimse hapis yatmak istemez, her şeyin bir nedeni vardır.”

• “Devlette torpilin varsa bir yere gidersin. Özel sektörde eski hükümlülerin çalıştırılması zorunluluğu kaldırıldıktan sonra herkesin işine son verildi. Bu yüzden tekrar özel sektöre eski hükümlü çalıştırma zorunluluğu getirilmeli”

• “İşe yönlendirme konusunda destek bekliyorum.”

• “Cezaevinden çıktıktan sonra hayata entegre olmak için devlet desteğiyle bir yerde işe başlama güvencesi istiyorum.”

• “Devlet eski hükümlüler için daha çok alım yapsın. Bize yapılan hakaretler karşısında yasaların ceza vermesini istiyorum.”

Mülakat bulguları ve özel sektörün istihdam yükümlülüğünün kaldırıldığı yıldan itibaren elde edilen istatistikler incelendiğinde, özel sektörde eski hükümlü çalıştırma zorunluluğunun gerekli olduğu, yasal zorunluluk bulunmadıkça özel sektörün eski hükümlü çalıştırmaktan kaçındığı görülmektedir. Öte yandan katılımcı eski hükümlüler, kamuda da istihdam imkanlarının genişletilmesini, eski hükümlü alım sayısının artırılmasını, eğitim ve mesleki danışmanlık hizmetlerinin gerekliliğini dile getirmektedirler.

4. SONUÇ

İşsizlik oranlarının sürekli artış gösterdiği günümüz dünyasında ve Türkiye’de işgücü piyasasında dezavantajlı gruplar arasında yer alan eski hükümlüler hem çalışma hayatına girişte hem de çalışma hayatına girdikten sonra birtakım sorunlar yaşamaktadır. Eski hükümlülerin topluma yeniden kazandırılması sürecinde önemli bir rol oynayan gelir sağlayıcı bir işe sahip olma, ekonomik olduğu kadar psikolojik ve sosyal boyutlarıyla da önem arz etmektedir.

Eski hükümlülerin çalışma hayatına girişte ve girdikten sonra yaşadıkları sorunları ortaya koymayı amaçlayan bu çalışmanın neticesinde; öncelikle eski hükümlülerin işe girmek için yaptıkları başvurularında sahip oldukları “hükümlü” damgasından dolayı birçok sorun yaşadıkları ve iş başvurularının genellikle olumsuz sonuçlandığı tespit edilmiştir. Mülakata katılan eski hükümlülerden cezaevinden çıktıktan sonra çalışma hayatına girenlerin de çok fazla sorun yaşadıkları ortaya çıkmıştır. Bu kişiler çalışma hayatında gerek iş arkadaşları gerekse işverenleri tarafından olumsuz davranışlara maruz kaldık-

larını ve bu durumun psikolojilerini bozduğunu ve hatta işlerini bırakmak zorunda kaldıklarını belirtmişlerdir. Eski hükümlülerin çoğunluğunun çalışmak istedikleri işlerde/mesleklerde bir ayırım yapmadıkları ve “ne iş olsa yaparım” dedikleri görülmüştür. Eski hükümlülere yönelik cezaevlerinde İŞKUR tarafından becerilerini ve dolayısıyla istihdam edilebilirliklerini arttırmak için çeşitli meslek kursları açılmaktadır. Ayrıca bazı yasalarla da eski hükümlülerin korunması ve istihdamın kolaylaştırılması amaçlanmaktadır. Ancak yapılan mülakatlarda katılımcıların önemli bir bölümünün bu kursları veya uygulanan yasaları yetersiz gördükleri ortaya çıkmıştır. Özellikle özel sektörde eski hükümlü çalıştırma zorunluluğunun kaldırılmasından eski hükümlüler oldukça şikayet etmişlerdir. Eski hükümlüler devletten bazı beklentileri olduğunu belirtmişlerdir. Bu beklentiler; zorunlu eski hükümlü çalışma alanlarının ve sayısının artırılması, özel sektöre eski hükümlü çalıştırma zorunluluğunun tekrar getirilmesi, eski hükümlülere yönelik destek, işe yönlendirme ve eğitimlerin artırılması olarak belirtilmiştir.

Eski hükümlülerin çalışma hayatına entegre etmek tekrardan suç işlemesini önlemek açısından büyük önem taşımaktadır. Ancak öncelikle eski hükümlülere yönelik toplumsal bakış açısının değiştirilmesi gerekmektedir. Devlet, eski hükümlülerin istihdama kolay bir şekilde girmesini ve istihdamda kalmasını artırıcı düzenlemeleri hayata geçirmelidir. Burada önemli noktalardan birisi eski hükümlülerin cezaevlerinde buldukları sürece işgücü piyasasına kolay bir şekilde entegre olmaları için gerekli meslek eğitim ve rehabilitasyon programlarından yararlandırılmasıdır. Ayrıca cezaevinden çıktıktan sonra istihdama kolayca katılmaları için de rekabet eşitsizliğini gidermeye yönelik düzenlemelerin yapılması gerekmektedir. Girişimciliğin özendirilmesi, bazı mesleklerin eski hükümlülerin yapacağı işler olarak tanımlanması, korumalı işyerlerinde istihdam gibi düzenlemeler iş bulma sürecindeki sorunların giderilmesinde etkili olacaktır. Bu noktada istihdam öncesi koruma, işe girerken koruma ve işe yerleştikten sonra koruma ayaklarının her birinin sağlam inşa edildiği bir yapı oluşturulmalıdır. Eski hükümlülere ilişkin yasal düzenlemelerin gözden geçirilmesi, sosyal, ekonomik ve psikolojik ihtiyaçların analiz edilmesi, toplumsal önyargıların, etiketlenmenin, algıların olumlu değişiminin sağlanması suretiyle bu yapının her bir ayağını güçlendirmek mümkün olacaktır. İstihdam imkanlarının artırılması ile ekonomik dışlanmadan korunan eski hükümlülerin, sosyal yardımlara bağımlılığının da azaltılması sağlanacaktır.

Kamu işyerlerinde bulunan zorunlu eski hükümlü çalıştırma yükümlülüğü oranı arttırılmalı ve bu yükümlülüğü yerine getirmeyenler için de güçlü bir

yaptırım uygulanmalıdır. Kamu işyerlerinde eski hükümlü çalıştırma hususundaki düzen, özel sektöre de örnek oluşturacak şekilde yapılandırılmalıdır.

Toplum yararına programlar, işbaşı eğitim programları ve girişimcilik programları gibi aktif işgücü piyasası programlarından eski hükümlüler daha fazla yararlandırılmalı ve katılımları arttırılmalıdır.

Eski hükümlülerin istihdam edilebilmelerini kolaylaştırmaya yönelik ilgili kurum ve kuruluşlar ile sivil toplum örgütlerinin de işbirliği sağlanarak çeşitli projeler gerçekleştirilmelidir. Kitle iletişim araçlarının ve medyanın da önyargıları ve etiketlemeleri ortadan kaldırma yolunda olumlu sosyal değişime katkı sunacağı da unutulmamalıdır.

KAYNAKÇA

- AYTAÇ, S. (2014). “Eski Hükümlülere Yönelik Sosyal Politikalar”, İçinde Sosyal Politika, Edt. Aysen Tokol ve Yusuf Alper, Dora Yay., 5. Baskı, ss:422-438
- AYTAÇ, S., M. SAYLI ve F. EMREM (2005). “Crime as Business and Reflections of Attributes of Professional Criminals (Crime Career)”, International Democracy and Global Security Conference, 9-12 June, İstanbul.
- GENÇTÜRK, Z. ve A. KORKMAZ (2019). “Eski Hükümlü Bireylerin İşgücü Piyasasına İlişkin Görüşleri Üzerine Bir Araştırma”, Süleyman Demirel Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi, C.24, S.2, ss. 369-384.
- İŞ KANUNU (2003). 4857 Sayılı İş Kanunu, Tarih: 22.05.2003, Sayı: 25134, <https://www.mevzuat.gov.tr/MevzuatMetin/1.5.4857.pdf>, 24.07.2020.
- RESMİ GAZETE (2008). 5763 sayılı “İş Kanunu ve Bazı Kanunlarda Değişiklik Yapılması Hakkında Kanun, Tarih: 15.05.2008, Sayı: 26887, <https://www.resmigazete.gov.tr/eskiler/2008/05/20080526-5.htm>, 02.09.2020.
- RESMİ GAZETE (2018). Tarih: 31.03.2018. Sayı: 30377, <https://www.resmigazete.gov.tr/eskiler/2018/03/20180331-11.htm>, 11.08.2020.
- KARAK, T. (2014). Eski Hükümlülerin İstihdamında Yaşanılan Güçlükler ve İŞKUR’un Bu Konudaki Rolü, Uzmanlık Tezi, Türkiye İş Kurumu Genel Müdürlüğü, Ankara.
- KAŞIKÇI, T. (2007). İnsan Kaynakları Yönetimi Açısından Sakat ve Eski Hükümlü Çalıştırma Yükümlülüğü, Yüksek Lisans Tezi, Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü İşletme Anabilim Dalı İnsan Kaynakları Yönetimi Bilim Dalı, İstanbul.

- KOÇAK, O. ve S. ALTUN (2010). "Ceza İnfaz Kurumlarındaki Mesleki Eğitim Faaliyetlerinin Hükümlü İstihdamına Katkıları", Çalışma İlişkileri Dergisi, Cilt:1, Sayı:1, ss:95-117.
- SAVAŞ, G., H. CEVEN ve T. ERYALÇIN (2018). Eski Hükümlülerin ve Denetimli Serbestlik Yükümlülerinin İstihdamı Saha Araştırması Sonuç Raporu, Ankara.
- SAVAŞ, G. ve T. ERYALÇIN (2020). "Eski Hükümlülerin ve Denetimli Serbestlik Yükümlülerinin İstihdamı Üzerine Uygulamalı Bir Araştırma", Toplum ve Sosyal Hizmet Dergisi, Cilt 31, Sayı 2, ss. 336-368.
- TÜRKİYE İŞ KURUMU (İŞKUR), (2019a). 10. Genel Kurul Raporu, [https:// media.iskur.gov.tr/33490/10-genel-kurul-raporu.pdf](https://media.iskur.gov.tr/33490/10-genel-kurul-raporu.pdf), 03.08.2020.
- TÜRKİYE İŞ KURUMU (İŞKUR), (2019b). 2019 Yılı Faaliyet Raporu, <https://media.iskur.gov.tr/37553/2019-yili-faaliyet-raporu.pdf>, 15.08.2020.
- ZİNCİRKIRAN, M. (2015). Sosyoloji, Dora Basım ve Yayın, 2. Baskı, Bursa.